

ЦЕНТР ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
CENTER FOR FOREIGN POLICY STUDIES

ВПЛИВ КНР НА РОЗВИТОК КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ ТА ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ – ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

А. В. Бобровицький, к. геогр. н., головний консультант відділу нових викликів центру зовнішньополітичних досліджень НІСД

Н. М. Гавриленко, головний консультант відділу нових викликів центру зовнішньополітичних досліджень НІСД

Близький Схід та Північна Африка (БСПА) є одним з регіонів, що відіграють глобальну роль у забезпеченні світової економіки енергетичними ресурсами, торгівля якими приносить значні доходи. Нерівномірність розміщення запасів нафти і газу на планеті та не співпадіння регіонів їх видобутку і споживання призвело до зростання ролі БСПА у глобальній економіці та прагненням впливати на розвиток регіону з боку великих держав, включаючи Китай.

Зовнішня політика Китайської Народної Республіки (КНР) відносно країн Близького Сходу та Північної Африки протягом останнього десятиліття остаточно сформувалась та влучно охарактеризована як «обережний дракон» (*wary dragon*)¹. Вона полягає у поступовому та непомітному перетворення Китаю в одного з основних гравців у цьому географічному регіоні поряд з США, колишніми європейськими метрополіями та РФ.

Основними факторами зацікавленості КНР у нарощуванні свого впливу є:

- наявність у регіоні потужних запасів енергетичних ресурсів (52 % та 42 % світових запасів нафти і газу відповідно). У структурі імпорту КНР поставки сирої нафти з регіону становлять більше 45 %, а СПГ – 19 %²;
- ключовий маршрут для торгівлі з одним з найбільших у світі європейським ринком – 60 % китайського експорту товарів здійснюється через Суецький канал³;

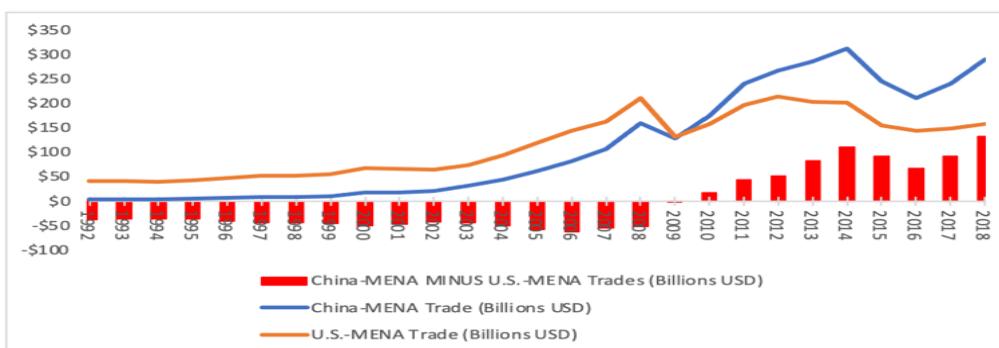
¹ China in the Middle East: The Wary Dragon (rand.org) https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1229.html

² MENA at the center of the West: China's "opening up to the West" strategy | Middle East Institute (mei.edu), March 9, 2021 <https://www.mei.edu/publications/mena-center-west-chinas-opening-west-strategy>

³ Там же (<https://www.mei.edu/publications/mena-center-west-chinas-opening-west-strategy>)

- швидкозростаючий ринок країн БСПА – товарообіг між КНР та країнами БСПА на 132,5 мільярди доларів перевищує товарообіг США з країнами БСПА.⁴ (див. Рис.1)

Рис. 1. Торгівля між країнами БСПА КНР та США., 1992-2018 (\$ млрд)

Джерело: World Bank's World Integrated Trade Solution (WITS)

Відносини КНР з країнами БСПА стали альтернативою впливу Заходу, який важливою умовою розвитку відносин з країнами регіону ставив демократизацію цих країн, вирішення гендерних та інших питань. Китайська стратегія полягала в іншому: «У вас є проблеми, які ви не можете вирішити. Ми вам допоможемо без усіх попередніх умов».

Таким чином, політика КНР у регіоні спрямована на розвиток максимального співробітництва з різними за своїм політичним та релігійним складом країнами. Основу співробітництва склали: Економічний пояс шовкового шляху та Морський шовковий шлях. Таким чином, основні напрями сконцентровані на розвитку інфраструктурних проектів в країнах БСПА. У зоні інтересів Китаю – **морські порти та морські шляхи, аеропорти, залізничні магістралі**.

Розроблена стратегія дипломатичної присутності КНР в країнах БСПА, що має декілька ієрархічних рівнів у залежності від рівня інтересів КНР. Вказані рівні представлені в Таблиці 1.

Таблиця 1. Ієрархія пріоритетів співробітництва між КНР та країнами Близького Сходу і Північної Африки⁵

Види співробітництва	Пріоритети
Всебічне стратегічне партнерство	Прагнення досягти повного всебічного співробітництва і розвитку на регіональному рівні та у міжнародній співпраці
Стратегічне партнерство	Досягнення тісної координації на регіональному та міжнародному рівнях, включаючи військову співпрацю

⁴ Там же (<https://www.mei.edu/publications/mena-center-west-chinas-opening-west-strategy>)

⁵ “Quick Guide to China’s Diplomatic Levels,” South China Morning Post, January 20, 2016. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/1903455/quick-guide-chinas-diplomatic-levels>

Всебічне партнерство та співробітництво	Підтримка значимих обмінів в потрібні моменти, постійні контакти на різних рівнях та стимулювання зростання спільних інтересів у сферах, що становлять взаємний інтерес
Співробітництво та партнерство (кооперативне партнерство)	Розвиток співробітництва на двосторонньому рівні, що базується на принципах взаємоповаги та спільної вигоди
Дружнє співробітництво та партнерство	Посилення співробітництва на двосторонньому рівні, зокрема у торгівлі

В основу відносин покладено декларативний принцип аполітичності у розвитку двостороннього співробітництва, що базується на інвестуванні у коштовні масштабні проекти, особливо в країни, що є основними торговими партнерами, які постачають нафту та скраплений газ в КНР, оскільки Китай на 45% (у 2019 році) залежить від поставок енергоносіїв з країн БСПА⁶. Активна інвестиційна політика КНР зумовлена забезпеченням власної енергетичної безпеки.

Основними інвестиційними проектами КНР у цьому регіоні є великі інфраструктурні проекти, що передбачають створення нових та реконструкцію старих морських портів, отримання в концесію таких портів на десятиліття, будівництво нових та реконструкцію старих аеропортів, будівництво залізничних магістралей, особливо на напрямках, що забезпечують рух китайських товарів до одного з найбільших світових ринків – європейського.

У реалізації своїх проектів КНР не зважає на політичні системи та прагне не ставати заручником відносин між державами у регіоні. Понад 170,1 мільярдів доларів прямих інвестицій КНР у 2005 – 2018 рр. у країни БСПА розподілені як в країни так званої «антитерористичної четвірки» (ОАЕ, Саудівська Аравія, Єгипет, Бахрейн), так і в економіку Катару, Ізраїлю, Туреччини та Ірану⁷.

КНР мала амбітні плани до 2021 року інвестувати в країни БСПА понад 600 мільярдів доларів, однак цьому завадила пандемія COVID-19. Практична активізація близькосхідної політики КНР відбулася в останнє десятиліття (окрім Єгипту, з яким договір про всебічне співробітництво був підписаний у 1999 році). Такі країни, як Саудівська Аравія, ОАЕ, Єгипет, Іран, Алжир є країнами пріоритету номер один для КНР.

Найактивніше двостороннє співробітництво розвивалось в період після 2016 року, коли були чітко вироблені глобальні та регіональні стратегії КНР на фоні послаблення впливу інших глобальних гравців у цьому регіоні. Наразі чітко визначені пріоритети китайської зовнішньої політики щодо країн БСПА: активне економічне співробітництво на двосторонньому рівні з інвестуванням у крупні інфраструктурні проекти у країнах із закріпленим там фізичної присутності КНР; розвиток

⁶ MENA at the center of the West: China's "opening up to the West" strategy | Middle East Institute (mei.edu), March 9,2021 <https://www.mei.edu/publications/mena-center-west-chinas-opening-west-strategy>

⁷ What are the implications of expanded Chinese investment in the MENA region? - Atlantic Council , August 10, 2018 <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menaseource/what-are-the-implications-of-expanded-chinese-investment-in-the-mena-region/>

оборонного співробітництва та поставка озброєнь; культурна експансія – відкриття філій Інституту Конфуція та активне залучення громадян країни-партнера до вивчення китайської мови та культури; політичний вплив через формування залежності країни партнера від китайських фінансів та озброєнь задля прийняття рішень, вигідних КНР на глобальному та регіональному рівнях.

Розвиток співробітництва між КНР та БСПА було конкретизовано у документі, що отримав назву *Vision and Action Paper* (*Документ про бачення і дії*), у якому сформульовані погляди КНР на взаємовідносини з близькосхідними країнами. Після цього стратегію КНР було конкретизовано в *China's Arab Policy Paper*, виокремлювалися пріоритетні галузі співробітництва: будівництво інфраструктурних об'єктів, зростання двосторонньої торгівлі, збільшення прямих інвестицій в країни БСПА, співробітництво в космічній галузі, ядерній енергетиці, впровадження нових технологій в сільському господарстві та фінансовому секторі.⁸ Найвищим рівнем координації регіонального співробітництва став Форум співробітництва між Китаєм та арабськими країнами – *China - Arab States Cooperation Forum (CASCF)*.

Наразі країни Перської затоки спільно підготували стратегії розвитку своїх країн на 15-25 років, які передбачають участь КНР у їхньому розвитку.

За останні роки були реалізовані такі проекти індустріальних парків, як Khalifa Port Free Trade Zone (KPFTZ) в Абу-Дабі ОАЕ; The Special Economic Zone Authority at Duqm (SEZAD) в Омані; Jazan City for Primary and Downstream Industries (JCPDI) в Саудівській Аравії; China-Egypt TEDA Suez Economic and Trade Cooperation Zone в Єгипті. До таких проектів також відносяться перша на Близькому Сході військова база КНР у Джубуті.

Активно розвиваються відносини КНР з неарабськими країнами БСПА, таким як Ізраїль, Туреччина, Іран.

Китайсько-ізраїльські відносини розвиваються динамічно, хоч і з певними обмеженнями. Ізраїль шукав фінансування для з'єднання Червоного моря з Середземним за допомогою залізниці між Ейлатом, портом на березі затоки Каба, і Ашдодом на березі Середземного моря. Китай розглядав цей проект як альтернативу для потоку своїх товарів на випадок закриття Суецького каналу і спочатку запропонував надати фінансування. Проект не був реалізований через його високу вартість і побоювань США, що він призведе до занадто тісному зв'язку між Тель-Авівом і Пекіном у сфері безпеки. Однак нещодавно китайські компанії отримали 25-річний контракт на управління і модернізацію порту Хайфи і виграли проекти зі створення телекомунікаційної інфраструктури 5G в Ізраїлі. Ці китайсько-ізраїльські зв'язки викликали зростаючу напруженість у відносинах з Вашингтоном⁹. Разом з тим, довготривалі складні відносини Ізраїлю з сусідніми країнами шкодять розвитку відносин з Китаєм. За оцінкою китайської сторони відносини з Ізраїлем мають більш високі ризики, ніж відносини з іншими країнами БСПА.

⁸ “Full Text of China’s Arab Policy Paper,” Xinhua, January 14, 2016, http://www.china.org.cn/world/2016-01/14/content_37573547.htm

⁹ <https://www.mei.edu/publications/chinas-maritime-silk-road-and-security-red-sea-region>

Відносини КНР з **Туреччиною** мають як свої досягнення, так і проблеми. Важливим показником є збільшення обсягів зовнішньої торгівлі між країнами. За останнє десятиліття спостерігається зростання обсягів торгівлі з 18,7 до 24,1 мільярдів доларів¹⁰, за період з 2005 р. по квітень 2021 року загальна вартість інвестицій та будівництва Китаю в Туреччині досягла 16,31 мільярдів доларів.¹¹ Разом з тим, Туреччина виступила з різкою критикою КНР щодо уйгурського питання¹². КНР також негативно ставиться до амбіцій президента Туреччини Р.Т.Ердогана, щодо його ролі у якості лідера у близькосхідному регіоні. У порівнянні з Ізраїлем відносини з Туреччиною не розвиваються так динамічно.

Активно розвиваються двосторонні економічні відносини між КНР та **Іраном**. Товарообіг з 2001 до 2017 зрос з 3,3 до 37,2 мільярдів доларів (у 2014 році вартість двосторонньої торгівлі досягла \$51,8 млрд – найвищий показник, проте у 2020 році товарообіг склав лише \$14,9 млрд)¹³, а за період з 2005 по 2019 рік загальна вартість інвестицій та будівництва Китаю в Ірані оцінюється на рівні 26,6 мільярдів доларів¹⁴. Іран є геостратегічним партнером Китаю зважаючи на його вигідне економіко-географічне положення на «шовковому шляху».

В рамках розширення використання залізниць між Китаєм та Європою, щоб скоротити час доставки вантажів, Іран розглядається Китаєм як транзитний центр між двома регіонами. Вперше вантажним потягом було доставлено товари зі сходу Китаю до Тегерану на початку 2016 року. Транспортування товарів потягом становило 14 днів, що на 30 днів зменшило термін поставки, яка здійснювалася морським шляхом з Шанхаю до іранського порту Бандар-Аббас (Bandar Abbas port). Планується, що один потяг буде щомісяця курсувати з Китаю до Ірану¹⁵. Але розвиток двосторонніх відносин стримує ситуація, пов’язана з санкціями проти Ірану та його недружні відносин з іншими країнами регіону. Однак Китай зацікавлений у розвитку співробітництва з Іраном, оскільки останній був одним з найбільших постачальників нафти на китайський ринок (11% від загального імпорту КНР сирої нафти за період з 2011 по 2016 рр)¹⁶.

¹⁰<https://www.trademap.org/>

¹¹ “China Global Investment Tracker,” American Enterprise Institute, <http://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>.

¹² Gerry Shih, “After Years of silence, Turkey rebukes China for mass detention of Muslim Uighurs,” The Washington Post, February 10, 2019,

https://www.washingtonpost.com/world/after-years-of-silence-turkey-rebukes-china-for-mass-detention-of-muslim-uighurs/2019/02/10/011c7dd6-2d44-11e9-ac6c-14eea99d5e24_story.html

¹³ <https://www.trademap.org/>

¹⁴ <http://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>

¹⁵ “First freight train from China arrives in Iran in ‘Silk Road’ boost: media” Reuters, February 16, 2016, <https://www.reuters.com/article/us-china-iran-railway-idUSKCN0VP0W8>

¹⁶ Oil Imports from Iran (2011-2016), Middle East Institute, <http://education.mei.edu/infographics/chinas-crude-oil-imports-iran-2011-2016>

Політика КНР часто застосовує «дипломатію боргової ями» (Dept-Trap Diplomacy). Така політика не загрожує провідним нафтодобувним країнам регіону. Ale є приклади, коли країни мають зовнішній борг, у якому до 70% зовнішніх запозичень – китайські. Саме тому багато з країн БСПА формують внутрішні запобіжні механізми для захисту національних інтересів від надмірного фінансового та інвестиційного впливу КНР.

Окрім прямого економічного впливу у розвитку двостороннього співробітництва КНР також активно користується важелями так званої «м'якої сили». Оскільки представники БСПА більш тяжіють до західної культури, традицій та мов, то важливим елементом зростання впливу та присутності Китаю в цих країнах є відкриття Інститутів Конфуція та пропозиції по вивченю китайської мови та китайських традицій. Інститути Конфуція відкриті в Бахрейні, Єгипті, Ізраїлі, Лівані, ОАЕ. В Саудівській Аравії курси китайської мови та літератури представлені як в середній освіті, так і вищій школі. Окрім того, уряд Китаю підтримує китайський туризм до країн БСПА.

Зростання впливу КНР в регіоні БСПА викликає занепокоєння в першу чергу Сполучених Штатів Америки та інших держав західного світу. 7 країн БСПА мають статус основного союзника США поза межами НАТО. Це – Бахрейн, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Кувейт, Туніс та Марокко. Стратегічне партнерство не заважає їм активно розвивати торговельні відносини з КНР та користуватись можливостями щодо залучення прямих інвестицій та впровадження інфраструктурних проектів у своїх країнах.

У квітні цього року Комітет з міжнародних відносин Сенату США погодив проект закону про стратегічну конкуренцію, яким, зокрема, передбачається створення Фонду протидії китайському впливу в обсязі 300 мільйонів доларів та щорічне виділення коштів в розмірі 100 мільйонів доларів протягом 2022-2026 років на поточні та нові програми підтримки місцевих ЗМІ, створення незалежних ЗМІ, боротьбу з китайською дезінформацією у Китаї та за його межами, інвестувати у технології, щоб подолати цензуру, а також контролювати та оцінювати ці програми (зокрема, кошти будуть спрямовані на грант мовним службам Радіо Вільна Азія, використані на послуги цифрових медіа для протидії пропаганді КНР в зарубіжних країнах та у самому Китаї)¹⁷. Зростання впливу КНР на світову економічну систему та в окремих регіонах групи держав, такі як БСПА, визнано США як глобальна загроза світовому економічному порядку, встановленому після Другої світової війни.

Для України розвиток співробітництва з КНР має відбуватися з урахуванням міжнародної ситуації та об'єктивних і національних інтересів сторін. Ці можливості мають і певні достатньо серйозні обмеження, усвідомлення яких і розуміння їхнього характеру та значення має складати дуже важливу основу для нашого двостороннього співробітництва.

Посилення співпраці з Китаєм передбачено Національною економічною стратегією України на період до 2030 року. Зокрема, з метою забезпечення взаємовигідної торгівлі та досягнення розширеного доступу до китайського ринку

¹⁷ <https://news.cgtn.com/news/2021-04-22/U-S-draft-bill-looking-to-allocate-over-1-billion-to-counter-China--ZFpEsQltcc/index.html>, <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/1169/text>

заплановано відкрити торговельно-економічне представництво в Китаї. Крім того, задля реалізації транспортного потенціалу України Стратегією також передбачено проведення переговорів з Китаєм для входження до формату «17+1»¹⁸. Проте, у травні 2021 року Литва вийшла з формату «17+1» та закликала інших країн-учасниць до виходу та зосередження подальшого співробітництва виключно в рамках співпраці ЄС-КНР, створивши формат «27+1»¹⁹.

Саме тому, ще до започаткування Україною такого співробітництва необхідно провести детальний аналіз можливостей і, особливо, ризиків від такої співпраці.

Окрім того, приклад КНР у розвитку співробітництва з країнами БСПА може бути корисним для розвитку стратегії такого співробітництва та реалізації її на фоні позитивного сальдо торгівельного балансу з більшістю країн БСПА. Україна спроможна здійснювати експорт товарів, що потребують країни БСПА. Це продукти агропромислового комплексу, продукція чорної та кольорової металургії, авіакосмічної галузі та деяких видів продукції оборонного комплексу України. Використання експортного потенціалу України в цих сферах дало б можливість диверсифікувати джерела забезпечення енергетичними ресурсами України.

Розвиток гуманітарного співробітництва є перспективним напрямом у встановленні більш тісних зав'язків на двосторонній основі. Значні перспективи мають такі сфери як туризм, медичний туризм та надання медичних послуг в Україні для громадян країн БСПА.

Важливим є залишення можливостей держав БСПА у розвиток місцевої інфраструктури та реалізації транзитних проектів через територію України. Прикладом можуть служити катарські інвестиції у спеціалізований морський порт «Ольвія» у Миколаєві, який передали в концесію компанії з Катару і яка зобов'язалась упродовж наступних п'яти років інвестувати 3,4 млрд грн у розвиток українського порту та його інфраструктури.

---

¹⁸ Співпраця між Китаєм та країнами Центральної та Східної Європи (17+1) - це ініціатива Міністерства закордонних справ Китаю з метою розвитку ділових та інвестиційних відносин між Китаєм та 17 країнами Центральної та Східної Європи

http://www.china-ceec.org/eng/zdogjxty_1/

¹⁹ <https://www.politico.eu/article/lithuania-pulls-out-china-17-1-bloc-eastern-central-europe-foreign-minister-gabrielius-landsbergis/>